

دانشکده حقوق و علوم سیاسی
پایان نامه‌ی کارشناسی ارشد در رشته‌ی
حقوق خصوصی

وضعیت حقوقی مهریه‌های گزاف

به کوشش
فاطمه سهرابیان پاریزی

استاد راهنما
دکتر محبوبه مینا

اسفند ۱۳۹۲

روزگار

به نام خدا

تعهدنامه

این جانب فاطمه سهرابیان پاریزی به شماره‌ی دانشجویی ۸۹۰۶۵۳ دانشجوی مقطع کارشناسی ارشد تأیید می‌کنم که این پایان‌نامه حاصل پژوهش خودم است و در مواردی که از منابع دیگران استفاده شده، نشانی دقیق و مشخصات کامل آن را نوشته‌ام. همچنین اظهار می‌نمایم که تحقیق و موضوع پایان‌نامه ام تکراری نیست و موارد زیر را نیز تعهد می‌کنم:

۱- بدون کسب مجوز دانشگاه شیراز و اجازه از استاد راهنما، تمام یا قسمتی از دستاوردهای پایان‌نامه‌ی خود را در مجامع و رسانه‌های علمی اعم از همایش‌ها و مجلات داخلی و خارجی به صورت مکتوب یا غیرمکتوب منتشر ننمایم.

۲- اسامی افراد خارج از کمیته‌ی پایان‌نامه را بدون اجازه‌ی استاد راهنما به جمع نویسندگان مقاله‌های مستخرج از پایان‌نامه اضافه نکنم.

۳- از درج نشانی یا وابستگی کاری (affiliation) نویسندگان سازمان‌های دیگر (غیر از دانشگاه شیراز) در مقاله‌های مستخرج از پایان‌نامه بدون تأیید استاد راهنما اجتناب نمایم.

همه‌ی حقوق مادی و معنوی این اثر مطابق با آیین‌نامه‌ی مالکیت فکری، متعلق به دانشگاه شیراز است. چنانچه مبادرت به عملی خلاف این تعهدنامه محرز گردد، دانشگاه شیراز در هر زمان و به هر نحو مقتضی حق هرگونه اقدام قانونی را در استیفای حقوق خود دارد.

فاطمه سهرابیان پاریزی

امضا و تاریخ: ۱۳۹۲/۱۲/۲۰

به نام خدا

وضعیت حقوقی مهریه‌های گزاف

به کوشش

فاطمه سهرابیان پاریزی

پایان نامه

ارائه شده به دانشگاه شیراز به عنوان بخشی از فعالیت‌های تحصیلی لازم

برای اخذ درجه‌ی کارشناسی ارشد

در رشته‌ی

حقوق خصوصی

دانشگاه شیراز

شیراز

جمهوری اسلامی ایران

ارزیابی کمیته‌ی پایان نامه با درجه‌ی: بسیار خوب

دکتر محبوبه مینا، استادیار بخش حقوق خصوصی (استاد راهنما).....

دکتر علی اصغر حاتمی، استاد بخش حقوق خصوصی (استاد مشاور).....

دکتر محمدعلی خورشیدیان، دانشیار بخش حقوق خصوصی (استاد مشاور).....

اسفند ۱۳۹۲

تقدیم به

برترین بانوی آسمان ها و زمین

حضرت فاطمه زهرا (س)

که اگر چه مهریه آسمانیش آب های زمین بود

اما مهریه زمینیش را تنها پانصد درهم قرار داد

تا الگویی باشد برای پیروانش

سپاس‌گزاری

اکنون که با عنایت خداوند متعال کار تحقیق و نگارش این پایان‌نامه را به اتمام رسانده‌ام، بر خود لازم می‌دانم از کلیه عزیزانی که در طی مراحل تحصیل و خصوصاً در طول انجام پایان‌نامه مرا یاری نموده‌اند، صمیمانه سپاس‌گزاری و قدردانی نمایم.

در ابتدا از استاد بزرگووارم سرکار خانم دکتر محبوبه مینا که زحمت راهنمایی پایان‌نامه اینجانب را بر عهده داشتند صمیمانه تشکر و قدردانی می‌نمایم.

همچنین از زحمات استادان ارجمندم جناب آقایان دکتر حاتمی و دکتر خورسندیان که قبول زحمت فرمودند و مشاوره اینجانب را پذیرفتند کمال تشکر را دارم.

در پایان از همراهی بی‌دریغ پدر و مادر عزیز و مهربانم که همواره پشتیبان من بوده و تا ابد مدیون حمایت‌های بی‌مانندشان هستم، سپاس و قدردانی می‌نمایم. امیدوارم خداوند منان توفیق خدمت و جبران زحمات این دو فرشته آسمانی را به من عطا کند.

چکیده

وضعیت حقوقی مهریه‌های گزاف

به کوشش

فاطمه سهرابیان پاریزی

در سال‌های اخیر تعیین مهریه‌های گزاف به صورت قابل ملاحظه‌ای افزایش یافته است؛ به طوری که تبدیل به یکی از مشکلات رایج اجتماعی و حقوقی شده است. در اکثر موارد نه تنها زوج توان پرداخت اینگونه مهریه‌ها به عنوان یک تعهد حال را ندارد، بلکه به نظر نمی‌رسد طی سال‌های متمادی نیز از عهده پرداخت آن برآید. در این تحقیق فرضیه بطلان این مهریه‌ها با توجه به قواعد عمومی قراردادها و با عنایت به وضعیت خاص عقد نکاح و مهریه مورد بررسی قرار گرفته است. به نظر می‌رسد اگرچه تعهد مربوط به پرداخت مهریه‌های گزاف و غیر معقول با لحاظ دلایلی چون عدم قدرت بر تسلیم و عدم قصد جدی قابل ایراد به نظر می‌رسد؛ اما نمی‌توان آن را باطل تلقی کرد. اما می‌توان برداشت کرد که زوجه با علم به عدم توانایی زوج در پرداخت مهریه، به طور ضمنی حق حبس خویش را به جز در مقابل مقدار معقولی از مهریه زائل کرده باشد.

واژگان کلیدی: مهریه گزاف، عدم قدرت بر تسلیم، قصد جدی، عقلایی بودن مهریه، حق حبس

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	فصل اول: مقدمه.....
۲	۱-۱- طرح مسئله.....
۲	۲-۱- هدف.....
۳	۳-۱- سؤالات تحقیق.....
۳	۱-۳-۱- سؤال اصلی.....
۳	۱-۳-۲- سؤالات فرعی.....
۳	۴-۱- پیشینه تحقیق.....
۴	۵-۱- مراحل و روش تحقیق.....
۴	۶-۱- سازماندهی تحقیق.....
۵	۷-۱- مفهوم مهریه و پیشینه تاریخی آن.....
۵	۱-۷-۱- مفهوم مهریه.....
۵	۱-۱-۷-۱- مفهوم لغوی.....
۶	۱-۷-۱-۲- معنای اصطلاحی.....
۶	۱-۷-۱-۲- مهریه.....
۷	۱-۷-۱-۲-۲- مهریه گزاف.....
۸	۱-۷-۲- پیشینه تاریخی مهریه.....
۸	۱-۷-۲-۱- مهریه در ایران باستان.....
۹	۱-۷-۲-۲- مهریه در یونان قدیم.....
۹	۱-۷-۲-۳- مهریه در عربستان قبل از اسلام.....
۱۰	۱-۷-۲-۴- مهریه در حقوق اسلام.....
۱۱	۸-۱- فلسفه مهریه و انواع آن.....
۱۱	۱-۸-۱- فلسفه مهریه.....
۱۱	۱-۸-۱-۱- فلسفه ایجاد.....
۱۲	۱-۸-۱-۱-۱- ارضای نیاز فطری.....
۱۲	۱-۸-۱-۱-۲- بیمه اجتماعی.....

- ۱-۸-۱-۱-۳- عامل ایجاد احساس امنیت نسبت به آینده ۱۳
- ۱-۸-۱-۱-۴- مکمل سهم الارث ۱۳
- ۱-۸-۱-۱-۵- وثیقه‌ای در مقابل طلاق ۱۳
- ۱-۸-۱-۱-۶- مزد فعالیت‌های زوجه در دوران زوجیت ۱۴
- ۱-۸-۱-۲- ارتباط مهریه گزاف با نظرات مطروحه در خصوص فلسفه مهر ۱۴
- ۱-۸-۱-۲-۱- ارتباط نگرش مهر به عنوان وثیقه نکاح یا جرمه طلاق با افزایش آن ۱۵
- ۱-۸-۱-۲-۲- ارتباط نگرش مهر به عنوان بیمه اجتماعی و ایجاد امنیت با افزایش آن ۱۶
- ۱-۸-۱-۳-۲- ارتباط بین نگرش مهر به عنوان مزد فعالیت‌های زوجیت و افزایش آن ۱۶
- ۱-۸-۲- انواع مهریه ۱۷
- ۱-۸-۲-۱- مهرالمسمى ۱۷
- ۱-۸-۲-۲- مهرالمثل ۱۷
- ۱-۸-۲-۲-۱- فقه امامیه ۱۷
- ۱-۸-۲-۲-۲- حنفیه ۱۹
- ۱-۸-۲-۲-۳- حنابله ۱۹
- ۱-۸-۲-۲-۴- مالکیه ۱۹
- ۱-۸-۲-۲-۵- شافعیه ۱۹
- ۱-۸-۲-۳- مهرالمتعہ ۱۹
- ۱-۸-۲-۴- مهرالسنه ۲۱
- ۱-۸-۲-۴-۱- تعریف ۲۱
- ۱-۸-۲-۴-۲- مقدار ریالی مهرالسنه ۲۲
- ۱-۸-۲-۴-۱- محاسبه مهر السنه با معیار نقره ۲۲
- ۱-۸-۲-۴-۲- محاسبه مهر السنه با معیار طلا ۲۲
- ۱-۸-۲-۴-۳- محاسبه مهریه با معیار قدرت خرید ۲۳

۲۴ فصل دوم: نظریه صحت مهریه گزاف

- ۱-۲- بررسی آیات و منابع روایی ۲۵
- ۱-۱-۲- آیات مهریه ۲۵
- ۱-۱-۱-۲- آیات ۲۰ و ۲۱ سوره نساء ۲۶
- ۱-۱-۱-۱-۲- استدلال موافقان عدم محدودیت مهریه ۲۷

۲۷ بیان معنی واژه قنطار
۲۸ دلالت قنطار بر مهریه زیاد
۲۸ استدلال مخالفان عدم محدودیت مهریه
۳۰ سایر آیات
۳۰ مفهوم آیات
۳۰ آیه ۲۳۷ سوره بقره
۳۰ آیه ۴ سوره نساء
۳۱ آیه ۲۴ سوره نساء
۳۱ بررسی دلالت این آیات بر عدم محدودیت میزان مهریه
۳۱ بررسی منابع روایی
۳۱ روایات مبین عدم محدودیت مهریه
۳۳ روایت مبین ممنوعیت توافق بیشتر از مهرالسنه
۳۴ روایات مبین استحباب مهریه کم و کراهت مهریه زیاد
۳۵ دیدگاه فقها و حقوقدانان در رابطه با میزان مهریه
۳۵ مقدار مهریه در فقه
۳۵ دیدگاه فقهای امامیه
۳۵ نظر فقهای امامیه در رابطه با حداکثر میزان مهریه
۳۶ نظر مخالفان تجاوز میزان مهریه از مهرالسنه
۳۶ نظر سید مرتضی
۳۷ نظر شیخ صدوق
۳۸ نظر ابن جنید اسکافی
۳۸ نظر موافقان عدم محدودیت مهریه
۴۳ نظر فقهای امامیه در رابطه با حداقل مهریه
۴۴ دیدگاه فقهای اهل تسنن
۴۴ نظر فقهای اهل سنت درباره حداکثر مهریه
۴۶ نظر فقهای اهل سنت درباره حداقل مهریه
۴۷ مقدار مهریه در حقوق موضوعه
۴۷ دیدگاه حقوقدانان درباره میزان مهریه
۵۰ تحولات قانونی مهریه

فصل سوم: نظریه بطلان مهریه گزاف..... ۵۳

۱-۳- بطلان به دلیل عدم قدرت بر تسلیم ۵۴

۱-۱-۳- بررسی شرط قدرت بر تسلیم ۵۴

۱-۱-۱-۳- تعریف قدرت بر تسلیم ۵۴

۱-۱-۱-۳- مبانی فقهی اعتبار شرط قدرت بر تسلیم ۵۵

۱-۱-۳- قدرت بر تسلیم شرط صحت یا عدم قدرت مانع صحت ۵۸

۱-۱-۳-۴- زمان اعتبار شرط قدرت بر تسلیم در مهر ۵۸

۱-۱-۳-۵- ملاک و معیار قدرت ۵۹

۱-۱-۳-۵-۱- قدرت بر تسلیم مطلق یا نسبی ۵۹

۱-۱-۳-۵-۲- قدرت بر تسلیم شخصی یا نوعی ۶۱

۱-۳-۲- بررسی لزوم قدرت بر تسلیم در مهریه ۶۲

۱-۳-۲-۱- دلایل اثبات قدرت بر تسلیم در مهریه ۶۲

۱-۳-۲-۱-۱- اثبات قدرت بر تسلیم در مهریه به عنوان یک قرارداد مالی

فرعی ۶۲

۱-۳-۲-۱-۲- اثبات قدرت بر تسلیم در مهریه به عنوان شرط ضمن عقد ۶۳

۱-۳-۲-۱-۳- اثبات قدرت بر تسلیم در مهریه از طریق تعهد بودن ۶۵

۱-۳-۲-۲- دلایل رد قدرت بر تسلیم در مهریه ۶۵

۱-۳-۲-۱-۲- رد قدرت بر تسلیم در مهریه بر فرض نحل بودن آن ۶۵

۱-۳-۲-۲-۲- رد قدرت بر تسلیم مهریه با توجه به وضعیت خاص آن ۶۶

۱-۳-۳- اثر عدم قدرت بر تسلیم بر مهریه ۶۷

۲-۳- سایر دلایل بطلان ۶۸

۱-۳-۲-۱- عدم قصد جدی ۶۸

۱-۳-۲-۲- سفهی بودن بر عهده گرفتن مهریه سنگین ۷۰

۳-۳- نتیجه‌گیری ۷۴

منابع ۷۵

فصل اول

مقدمه

۱-۱- طرح مسئله

مهریه یکی از سنت های پسندیده اسلام است که به نشانه مهر و وفا از سوی مرد به زن تقدیم میشود. اما وضعیت فرهنگی جامعه امروز این سنت پسندیده را تبدیل به یک معضل اجتماعی و خانوادگی کرده است. به طوری که مهریه از فلسفه اصلی خود فاصله گرفته است و به صورت ضمانت استحکام نکاح درآمده است و مرسوم شده است که برای اعتبار بیشتر نکاح، مهریه های سنگین در نظر گرفته شود. در قریب به اتفاق این موارد زوج نه تنها قادر به پرداخت این چنین مهریه ای در حال حاضر نیست بلکه احتمال عقلی توانایی پرداخت او در آینده هم وجود ندارد. حل این مشکل از یک سو نیاز به ارائه راه حل اجتماعی توسط جامعه شناسان برای تغییر نگرش زوجین در زمینه مهریه دارد و از سوی دیگر لزوم چاره اندیشی علمای فقه و حقوق را برای پیشگیری از وضع چنین مهریه‌هایی را آشکار می‌سازد. اخیراً فتاوی توسط برخی مراجع در این رابطه ارائه شده است اما همچنان با خلاء راه حل های حقوقی مناسب برای این مسئله روبرو هستیم.

۱-۲- هدف

بالا رفتن میزان مهریه و ثبت مهریه های نا متعارف از جمله مشکلاتی است که در خصوص مهریه مطرح میشود. قابل ذکر است هدف پژوهش حاضر دفاع از مهریه‌های کم و ناچیز نیست زیرا ریسک مهریه پایین برای زنان کمتر از خطر مهریه بالا برای مردان نیست، بنابراین در نظر گرفتن تعادل در مهریه از اهمیت زیادی برخوردار است. در واقع وضعیت کنونی مهریه نه تنها مردان را متضرر کرده بلکه مهریه را برای زنان نیز به یک حق دست نیافتنی تبدیل کرده است. پیشنهادات متعددی برای حل مشکل مهریه های بالا ارائه شده است از جمله تعیین مالیات بر مهریه، بیمه مهریه، ثبت نشدن مهریه های نامتعارف، قید الزامی عبارت عندالاستطاعه بودن مهریه در قبالة های نکاح، تحدید مهریه و تعیین سقف برای آن و... که تاکنون هیچ کدام به مرحله عمل نرسیده اند. به نظر می رسد با وجود همه این پیشنهادات هنوز هم بررسی وضعیت حقوقی این مهریه ها و واکاوی آراء فقهی موافق و مخالف از ضرورت و اهمیت بالایی برخوردار است.

عده ای از فقها و حقوق دانان این نوع مهریه‌ها را صحیح و بلا اشکال می‌دانند و عده ای دیگر با استناد به دلایلی از جمله نبود قصد جدی زوج برای پرداخت، عدم وجود شرط قدرت بر تسلیم، غرری بودن توافق، سفهی بودن آن و... به بطلان آن اعتقاد دارند. هدف مهم این پایان نامه بررسی صحت یا نادرستی این گونه نظرات و در واقع مشخص کردن وضعیت حقوقی مهریه های بالا است.

۱-۳- سؤالات تحقیق

در این پژوهش سعی بر این است که به سؤالات زیر پاسخ داده شود.

۱-۳-۱- سؤال اصلی

تأثیر گزاف بودن مهریه بر وضعیت مهر و عقد چیست؟

۱-۳-۲- سؤالات فرعی

آیا در متون شرعی و حقوقی اعم از آیات و روایات و قوانین هیچ‌گونه محدودیتی برای میزان مهریه در نظر گرفته نشده است؟ آیا قدرت بر تسلیم در مهریه شرط است؟ و آیا می‌توان بطلان مهریه های سنگین را به این دلیل یا دلایل دیگری چون عدم قصد جدی یا سفهی بودن اعلام کرد؟ چه راهکاری برای حل معضل مهریه‌های گزاف می‌توان به کار برد؟ در نگاه اجمالی به نظر می‌رسد، مهریه در شرع و قانون محدودیتی از لحاظ میزان ندارد. اما با استناد به برخی جهات و دلایل از جمله عدم قدرت بر تسلیم یا نبود قصد جدی در تعیین مهریه می‌توان در موارد معدودی از فروض حکم به بطلان مهریه‌های گزاف داد.

۱-۴- پیشینه تحقیق

نگارنده ضمن انجام کتب مختلف فقهی و حقوقی را مورد بررسی قرار داده که در بسیاری از آن‌ها هیچ اشاره ای به بحث میزان مهریه و همچنین وضعیت حقوقی مهریه‌های گزاف نشده بود. قابل ذکر است اکثر حقوق دانان از ورود به بحث خودداری کرده اند و برخی تنها اشاره ای گذرا به این مسئله داشته اند و به ذکر ماده ۱۰۸۰ قانون مدنی و آراء مشهور و غیر مشهور فقها اکتفا نموده اند که این امر لزوم پرداختن به این موضوع را روشن می‌سازد.

در رابطه با مهریه پایان نامه های متعددی در دانشگاه های کشور به رشته تحریر درآمده است که بیشتر به طرح مباحث کلی مهریه از جمله احکام آن در فقه، ماهیت حقوقی، اقسام مهریه و... پرداخته اند و از ورود به بحث مورد نظر اجتناب کرده‌اند. در ذیل به ذکر دو نمونه از این پایان نامه ها می‌پردازیم:

۱- بررسی مهریه، حدود و احکام آن در فقه امامیه

این پایان نامه توسط داوود فلاحی به استاد راهنمایی حسین کریمی در دانشگاه قم سال ۱۳۸۰ تدوین شده است و در آن بیشتر مباحث کلی فقهی مهریه مورد بررسی قرار گرفته است از جمله تاریخچه مهریه، احکام و فروع آن و در نهایت از بحث تقویم مهریه به نرخ روز سخن به میان آمده است. نویسنده تنها از وضعیت کنونی مهریه ها انتقاد کرده است اما از ورود به بحث و ارائه راه حل اجتناب ورزیده است.

۲- ماهیت حقوقی مهر و تعدیل آن

این پایان نامه به نویسندگی ابراهیم پولادی و استاد راهنمایی دکتر نجاد علی الماسی در دانشکده معارف دانشگاه امام صادق (ع) در سال ۱۳۸۲ دفاع شده است و در آن به طور مفصل به ماهیت حقوقی مهر پرداخته می شود. نویسنده همچنین تعدیل مهریه و محاسبه آن به نرخ روز را مورد تحلیل فقهی و حقوقی قرار داده است. در حالیکه در پژوهش حاضر وضعیت حقوقی مهریه های گزاف مورد بررسی قرار می گیرد.

۱-۵- مراحل و روش تحقیق

این پژوهش یک نوع تحقیق توصیفی، تحلیلی است که در آن از روش مراجعه مستقیم به منابع کتابخانه ای برای گردآوری مطالب استفاده شده است.

۱-۶- سازماندهی تحقیق

این تحقیق در سه فصل تدوین شده است که در فصل اول به بیان کلیات موضوع پرداخته می شود و در ضمن دو مبحث به بیان مفهوم مهریه و پیشینه تاریخی آن و همچنین فلسفه وجود مهریه و بررسی انواع آن پرداخته می شود. سپس در فصل دوم به بیان و بررسی نظریه صحت مهریه گزاف می پردازیم. ابتدا در مبحث اول به بررسی آیات و منابع روایی وارده در این زمینه می پردازیم و سپس در مبحث دوم به طور مفصل نقطه نظرات و دیدگاه های علمای فقه و حقوق و استدلال آن ها در این باره را بیان می کنیم و فصل سوم و پایانی هم به بررسی نظریه بطلان مهریه گزاف اختصاص یافته است که در ضمن سه مبحث به بررسی دلایل مطروحه برای بطلان این گونه مهریه ها از جمله غیرالمقدورالتسلیم بودن، عدم قصد جدی و سفاهی بودن پرداخته می شود.

برای روشن تر شدن موضوع مورد بحث، فصل اول را به کلیات اختصاص داده می شود. در این فصل در ضمن دو مبحث به بیان مفهوم مهریه و پیشینه تاریخی آن و همچنین فلسفه وجود مهریه و بررسی انواع آن پرداخته می شود.

۱-۷- مفهومی مهریه و پیشینه تاریخی آن

در گفتار اول این مبحث مفهوم مهریه از حیث لغوی و اصطلاحی مورد بررسی قرار می‌گیرد و در ضمن توضیح مفهوم اصطلاحی مهریه، به بیان مفهوم و مقصودمان از اصطلاح "مهریه گزاف" در این پایان نامه پرداخته می‌شود. سپس در گفتار دوم پیشینه تاریخی مهریه مورد بحث قرار می‌گیرد.

۱-۷-۱- مفهوم مهریه

۱-۷-۱-۱- مفهوم لغوی

«مهریه» یا همان «مهر» به فتح میم را در لغت، کابین یا دست پیمان گویند و آن مالی است که زن بر اثر ازدواج مالک آن می‌گردد.^۱ لفظ «مهر» که جمع آن «مهور» است از ریشه مهر به ضم میم و فتح هاء که واژه ی عربی است اخذ شده است.^۲ در کشف آمده که مهر قیمت بضع زن در وقت تزویج است.^۳

در کتب لغت مهر به معنای صداق بکار رفته^۴ و به معنای عطیه ای از جانب زوج به زوجه می‌باشد. در قاموس المحيط آمده است: مهر به معنای صداق بوده و جمع آن مهور است و عبارت، «امهرها» به معنای آن است که زوج برای زوجه مهر قرار داد. عبارت «مهرها» به معنای آن است که مرد مهر را به زن عطا کرده و «مهیره» به معنای زن آزادی است که مهر وی سنگین و گران باشد.^۵

در کتاب‌های فقهی افزون بر واژه مهریه، واژگان دیگری همانند؛ الصداق، الصداق، نحل، فریضه، کابین و ... به کار رفته است؛ ولی مهریه رایج‌ترین واژه‌ای است که در روایات و اصطلاحات فقهی و میان مردم کاربرد دارد. در زبان انگلیسی از معادل‌های Price, Mahr، Dowry of Bride برای مهریه استفاده می‌شود.

چنانکه از فرهنگ موضوعی قرآن کریم بر می‌آید کلمه ی مهر عیناً در قرآن مجید به کار نرفته است.^۶ بلکه در قرآن از مهر به عنوان «صدقات» در آیه ی چهارم از سوره نساء یاد شده و در آیات مختلف تحت عنوان «اجور» آمده است و اطلاق اجور بیشتر در مورد متعه و ازدواج با کنیزان است.^۷ اما کلمه ی دیگری نیز که به جای مهر به کار می‌رود «صداق»، به فتح اول یا

۱. علی اکبر دهخدا، لغت‌نامه دهخدا، تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۷۳، ذیل واژه مهریه.

۲. محمد خزائلی، احکام قرآن، ج ۱، تهران، جاویدان، ۱۳۵۳، ص ۴۷.

۳. محمد بن علی تهانوی، کشف اصطلاحات الفنون، ج ۲، کلکته، شیانک، ۱۸۶۲، ص ۱۳۲۸.

۴. ابن منظور، لسان العرب، ج ۵، سوم، بیروت، دارالفکر، ۱۴۱۴ ه ق، ص ۱۸۴.

۵. مجد الدین فیروز آبادی، قاموس المحيط، ج ۲، بیروت، دار احیاء التراث عربی، ۱۳۷۸، ص ۱۳۶: «المهر: الصداق ج: مهور، امهرها: جعل

لها مهر. او مهرها: اعطاها مهر. والمهیره: الحره الغالیه المهر.»

۶. کامران فانی، کامران وبهاء الدین خرمشاهی، فرهنگ موضوعی قرآن مجید، دوم، تهران، الهدی، ۱۳۶۹، ص ۱۶۰.

۷. محمد خزائلی، پیشین، ص ۴۷.

کسر اول است که آن را نیز این گونه تعریف کرده اند که: «مالی است که مرد در عقد ازدواج به زن می دهد.» و آیه ی چهارم سوره ی مبارکه ی نساء به آن اشاره دارد: «أتوا النساء صدقاتهن نحلهً» صدقه، به ضم دال، از ماده ای صدق است و بر آن جهت به مهر صدق یا صدقه گفته می شود که نشانه ی راستین بودن علاقه ی مرد است، بعضی از مفسرین مانند صاحب کشف به این نکته تصریح کرده اند.^۱ مهر علاوه بر صدق و اجرت، فریضه نامیده می شود. مانند کلام قرآن مجید: «و ان طلقتموهن من قبل ان تمسوهن و قد فرضتم لهن فریضه فنصف ما فرضتم». اما کلمه نحله در سوره ی مبارکه ی نساء آیه ی ۴ کاملاً تصریح می کند که مهر هیچ عنوانی جز عنوان تقدیمی و عطیه و هدیه ندارد.^۲

۱-۷-۱-۲- معنای اصطلاحی

۱-۷-۱-۲-۱- مهریه

قانون مدنی ایران به تعریف واژه مهر یا مهریه نپرداخته است و این امر احتمالاً به دلیل بداهت معنا و شهرت واژه مهر است. برای بیان معنای اصطلاحی اقوال برخی فقها و حقوق دانان را نقل می کنیم.

شیخ مفید (ره) در تعریف مهر می نویسد: «مهر عبارت است از آنچه که زوج پرداختش را به زوجه هنگام انعقاد عقد نکاح با وی، عهده دار می شود.»^۳

شیخ طوسی بیان می دارد: «آن چیزی که زن و مرد روی آن توافق می کنند، مهر است، آنچه که برای آن قیمت است، کم باشد یا زیاد.»^۴

علامه حلی مهر را اینگونه تعریف می کند: «مهر یا صدق مالی است که شوهر در مقابل حق تمتع باید بدهد و زن با عقد مالک آن می شود.»^۵

شهید ثانی درباره مهر می فرماید: «مهر مالی است که به واسطه وطی غیر زنا واجب می شود یا بواسطه عقد نکاح یا تفویض قهری بضع در بعضی حالات.»^۶

دکتر کاتوزیان مهر را مالی میداند که به مناسبت نکاح، مرد ملزم به دادن آن به زن میشود و الزام مربوطه ناشی از حکم قانون بوده و ریشه قراردادی ندارد و این الزام به دادن مهر از آثار نکاح می باشد، همانگونه که الزام زن به تمکین از الزامات قانونی است.^۷

۱. مرتضی مطهری، نظام حقوق زن در اسلام، هشتم، قم، صدرا، ۱۳۷۵، ص ۱۸۷.

۲. همان.

۳. محمد مفید (شیخ مفید)، رساله مهر، اول، قم، کنگره جهانی شیخ مفید، ۱۴۱۳ ه ق، ص ۳: «ما یلتزم الزوج بادائه الی زوجته حین یتتم عقد زواجه بها یقال: مهر المرأه: عین و سمی لها مهراً و یقال: أمهرا: اعطاها المهر»

۴. محمد بن حسن طوسی، النهایه فی مجرد الفقه و الفتاوی، دوم، بیروت، دارالکتاب عربی، ۱۹۸۰ م، ص ۴۶۸.

۵. حسن بن یوسف بن مطهر اسدی، تبصره المتعلمین فی احکام الدین، اول، تهران، وزارت فرهنگ و ارشاد، ۱۴۱۱ ه ق، ص ۱۴۱.

۶. زین الدین بن علی عاملی، مسالک الافهام الی تنقیح شرایع الاسلام، ج ۸، اول، قم، معارف اسلامی، ۱۴۱۳ ه ق.

۷. ناصر، کاتوزیان، حقوق خانواده، ج ۱، اول، تهران، یلدا، ۱۳۷۵، ص ۱۱۵.

دکتر لنگرودی مهر را مال معینی می‌داند که زوج به زوجه در نکاح از طریق متعارف می‌دهد.^۱

دکتر امامی بیان می‌دارد: مهر مالی است که زن بر اثر ازدواج مالک آن می‌گردد و مرد ملزم به دادن آن به زن می‌شود.^۲

نویسنده دیگری در تعریف مهریه آورده که مهریه مال معین یا چیزی است که قائم مقام مال باشد و بر حسب متعارف زوج به زوجه در عقد نکاح می‌دهد.^۳

به هر حال می‌توان گفت مهر مالی است که زن به واسطه نکاح مالک آن می‌شود و مرد هم ملزم به پرداخت آن است.

۱-۷-۱-۲-۲- مهریه گزاف

از آنجا که مباحث پایان‌نامه حول محور مهریه گزاف مطرح می‌شود و به بررسی وضعیت حقوقی این‌گونه مهریه‌ها پرداخته خواهد شد. لازم است برای روشن‌تر شدن موضوع و جلوگیری از خلط مبحث ابتدا به بیان مقصودمان از عبارت مهریه گزاف پرداخته شود. گزاف در لغت به معنای بی‌حصر و اندازه است اما مهریه گزاف یک مفهوم عرفی است که باید با رجوع به عرف آن را تعریف کرد.

می‌توان گفت در عرف به مهریه ای گزاف گفته می‌شود که مقدار آن به حدی زیاد است که پرداختش از توان مالی زوج خارج است. در این رابطه باید عوامل و عناصر مختلفی در نظر گرفته شوند. از جمله وضعیت معیشتی زوج و زوجه و سطح زندگی آنان، دارایی زوج، شغل و میزان درآمد او، عرف محل زندگی آنان و... در واقع ملاک ما برای تشخیص مهریه گزاف از سایر مهریه‌ها باید ترکیبی از ملاک شخصی و نوعی باشد. زیرا اگر هر کدام از این ملاک‌ها را به تنهایی مد نظر قرار دهیم، مشکلاتی پدید می‌آید. اگر ملاک را نوعی بگیریم و بیشتر از یک مقدار مشخص را به عنوان مهریه گزاف معرفی کنیم، اشکالاتی پدید می‌آید فرضاً پرداخت ۵۰۰ سکه برای یک جوان معمولی با سطح درآمدی متوسط ممکن نیست اما همین مقدار برای یک جوانی از خانواده ثروتمند و دارای درآمد بالا بسیار ناچیز محسوب شود. همچنین با در نظر گرفتن ملاک شخصی تعیین یک ضابطه در رابطه با مهریه گزاف بسیار مشکل می‌شود.

بنابراین باید داوری عرف کلی جامعه و عرف مخصوص معیشتی و شغلی زوجین را در این رابطه پذیرفت. به هر تقدیر مقصود ما از اصطلاح "مهریه گزاف" در این پایان‌نامه همان مهریه‌هایی است که هم از لحاظ عرفی سنگین محسوب می‌شوند و هم پرداختش از توان مالی زوج خارج است. در واقع باید گفت مهریه‌هایی که از نظر عرفی گزاف محسوب می‌شوند اما پرداخت

۱. محمد جعفر حعفری لنگرودی، ترمینولوژی حقوق، ششم، تهران، گنج دانش، ۱۳۷۲، ص ۷۰۲.

۲. حسن امامی، حقوق مدنی، هفتم، تهران، اسلامیه، ۱۳۷۱، ص ۳۷۸.

۳. جواد حبیبی تبار، گام‌گام با حقوق خانواده، اول، قم، خرم، ۱۳۸۰، ص ۲۸۰.

آن‌ها در توان زوج است و همچنین مهریه‌های متوسط که گزاف محسوب نمی‌شوند ولی زوج قادر به پرداخت آن‌ها نیست، از شمول بحث ما خارجند.

۱-۷-۲- پیشینه تاریخی مهریه

پژوهش‌های تاریخی حقوق زنان در دوره‌های پیشین نشان می‌دهد که مهریه مختص به حقوق اسلام نبوده و پیش از آن نیز وجود داشته است. در قانون حمورابی که به عنوان قدیمی‌ترین قانون بشری شناخته و ۱۷۰۰ سال قبل از میلاد مسیح تدوین شده است، نیز سخن از مهریه به میان آمده است. طبق مواد ۱۳۸ و ۱۳۹ قانون مزبور اگر زن عقیم بوده و طلاق داده شود، شوهر مکلف است که مهر و جهیزیه وی را تسلیم کند و در صورتی که زن مهریه و جهیزیه نداشته باشد، پرداخت مقدار یک من نقره به او ضروری است. هرگاه زن مرتکب ترک خانواده یا اعمالی از قبیل آن شود، به لحاظ جرم ارتكابی، شوهر از تأدیه مهریه و جهیزیه معاف است.^۱

۱-۷-۲-۱- مهریه در ایران باستان

در ایران باستان نیز دختران را به محض رسیدن به سن بلوغ شوهر می‌دادند که از تولید مثل جلوگیری نشده باشد. پدر هم با شوهر دادن دختر خود کلیه حقوقی را که بر دختر و وظایفی را که در مقابل او داشت به شوهر انتقال می‌داد و در قبال این انتقال مبلغی پول یا مال غیر نقدی به صورت هدیه (مهریه) می‌گرفت. ولی اگر بعداً عیب مسلمی از قبیل نازا بودن در دختر دیده می‌شد، شوهر می‌توانست مبلغی را که داده است، استرداد کند و زن را هم طلاق گوید.^۲ از نوشته‌های زرتشتی چنین برمی‌آید که مرد هنگامی که می‌خواست با دختری ازدواج کند، مکلف بوده است که علاوه بر مالی که به دختر می‌بخشیده مالی را نیز به پدر او تسلیم کند. از حقوق زرتشتی در خصوص مهر می‌توان نکات ذیل را استنباط کرد:

۱- اقوام دختر هنگام نکاح او مقداری از مال خود را که مساوی با سهم الارث دختر از مال آنها بوده است، تسلیم وی می‌کردند.

۲- شوهر یا اقوامش مقداری هدایا به دختر و نزدیکان او می‌دادند اما معلوم نیست که آیا اهدا اموال مزبور برای عقد نکاح ضروری بوده است یا خیر. ولی مسلم است که هنگام انحلال نکاح زن نمی‌توانسته اموالی را که متعلق به او بوده قبل از پرداخت قروض و یا سایر تعهدات شوهر استرداد کند، یعنی در واقع تعهدات شوهر درباره زن نیز مؤثر بوده است. در حقوق زرتشتی زن می‌توانسته مهری را که شوهر به او داده یا تعهد به تسلیم آن کرده است به او ببخشد اما در صورتی که زن مهر را گرفته و بعداً عیبی از قبیل نازا بودن در او

^۱ محمد باقر کرمی، مقدمه ای بر نظام کیفری ایران باستان، اول، تهران، نشر خط سوم، ۱۳۸۰، ص ۱۳۳.

^۲ زرین باباخانی، مهریه (حقوق خاصه زوجه)، اول، تهران، رامین، ۱۳۷۷، ص ۱۱.

ملاحظه می شد، حق زن نسبت به مهر ساقط و شوهر مجاز در استرداد آن بوده است.^۱

۱-۷-۲-۲- مهریه در یونان قدیم

در یونان قدیم شخصیت حقوقی زن کمتر مورد توجه بود و مردان می توانستند زن خود را به دیگری ببخشند یا او را به دوست خود قرض دهند. اما از جمله تشریفات و آداب ازدواج آن زمان یونان دریافت مقداری پول یا هدیه توسط پدر دختر برای رضایت دادن به ازدواج او بوده است.^۲

در کتاب مقدس تورات به قرار دادن مهریه اشاره شده است. مهریه در آیین یهود عند المطالبه نیست بلکه در زمانی که نکاح انحلال یابد به زن پرداخت می شود. مهر اکنون نیز بین اسرائیلی ها از ارکان عقد نکاح به شمار می رود و کلیه ی فرق یهود نکاح بدون آن را باطل می دانند. در فرقه ی کاتولیک مهریه وجود ندارد و فرقه ی پروتستان تعیین صداق را الزامی نمی داند ولی با موافقت زوجین و والدین آنها می توان صداق را تعیین و در نکاحنامه تصریح نمود.^۳

۱-۷-۲-۳- مهریه در عربستان قبل از اسلام

در عربستان قبل از اسلام زن وضع خاصی داشت و نه تنها شخصیت و حقوقی برای او قائل نبودند بلکه اصولاً با وجودش مخالفت داشتند. به طوری که تاریخ حکایت دارد اعراب، داشتن دختر را ننگ تلقی می کردند و به وسایل مختلف او را از بین می بردند. در عربستان مهر متعلق به پدر بوده و دختر حقی به آن نداشته و چون پدر با تزویج دختر خود و گرفتن مهر او مال خود را زیاد می کرد، لذا دختر را نافجه می گفتند و تهنیت کسی که صاحب دختری می شد جمله (هنیئا لك النافجه) بود. اعراب در زمان جاهلیت از تزویج دختران خود به افراد خارج از قبیله امتناع داشتند مگر در صورتی که داماد به پرداخت مهر زیادتری حاضر می شد که در این حالت پدر دختر، با ازدواج او موافقت می نمود. حتی در خود قبیله هم حق تقدم برای ازدواج با کسی بود که مهر بیشتری تسلیم می کرد.

در زمان جاهلیت رسم دیگری نیز بود که موجب محروم شدن زن مهر می شد. یکی از آنها رسم ارث زوجیت و یا نکاح میراثی بود. بدین صورت که اگر کسی می مرد وارثان افراد از قبیل فرزندان و برادران همان طوری که ثروت او را به ارث می بردند، همسر او را نیز به ارث می بردند و پسر یا برادر میت این حق را داشت که آن زن شوهر مرده را به تزویج دیگری درآورد و مهریه را هم خودش بگیرد و یا او را بدون مهر جدیدی و به موجب همان مهری که میت قبلاً

^۱ حس صدر، حقوق زن در اسلام و اروپا، اول، تهران، ۱۳۲۷، ص ۲۳.

^۲ علی آراد، مهر، اول، تهران، مصطفوی، ۱۳۴۱، ص ۱۶.

^۳ حسن امین، تاریخ حقوق ایران، اول، تهران، انتشارات دایرة المعارف ایران شناسی، ۱۳۸۲، ص ۷۱.